

مؤسسه است و هم‌اکنون می‌توان از آن بهره گرفت. در پایان باید ذکر نمود خدماتی که در برنامه آتی این واحد قرار دارد عبارت است از: ارائه اسناد و تصاویر، ارائه کلیه متون به زبانهای خارجی، ارائه متن کتب مؤسسه روی شبکه، معرفی کتابها و مقالات تاریخی منتشر شده در داخل و خارج ایران، خرید و فروش نشریات تاریخی و اسناد، برگزاری تله‌کنفرانسهای رایانه‌ای با حضور محققان و شخصیت‌های صاحب‌نظر، استفاده از همکاری افتخاری کاربران رایانه، امکان جذاب کردن دروس تاریخ مدارس برای دانش آموزان و علاقه‌مند کردن نوجوانان به مطالعه تاریخ معاصر از طریق رایانه. گفتنی است که این واحد به رغم زمان کوتاه فعالیت خود هم اکنون مورد توجه و استقبال بسیاری از مخاطبان خود در شبکه‌های رایانه‌ای قرار گرفته است.

نگاهی به مطالعات تاریخ معاصر ایران در ژاپن یک دهه قاجارشناسی در سرزمین آفتاب^۱ (۱۹۹۴-۱۹۸۴، ۱۳۷۳-۱۳۶۳)

دانش ایرانشناسی در ژاپن هم‌اکنون روزگار پررونقی را می‌گذراند و از این جهت که یکی از قدرتهای امروز آسیا، به حوزه‌ای دیگر از فرهنگ شرقی توجه نشان می‌دهد، حایز اهمیت است. در نوشتار حاضر «کوندونوبوآکی» که خود نیز از پژوهشگران ژاپنی است که ایران معاصر را در حوزه مطالعاتش قرار داده، راجع به «قاجارشناسی» ژاپنها در سالهای ۱۹۹۴-۱۹۸۴، گزارشی ارائه کرده است. نظر به اهمیت موضوع و با عنایت به اینکه خوانندگان نیز چون ما کنجکاوند که از اقدامات ژاپن امروز در این زمینه مطلع باشند، این گزارش را عیناً تقدیم می‌داریم.

یکی از موضوعات تحقیق در مورد ایران که اخیراً نزد دانش‌پژوهان ژاپنی بسیار متداول گشته، دوره قاجاریه (۱۷۹۶-۱۹۲۵) است. با این حال همچنان که در دیگر

۱. این مقاله ترجمه‌ای است از:

Kondo Nobuaki, "The study of Qajar Iran in Japan, 1984-1994". Asian Research Trends: A Humanities and social science Review, No. 6 (1996), The Centre for East Asian Cultural Studies for Unesco, The Toyo Bunko, Tokyo

زمینه‌های مطالعاتی در مورد خاورمیانه مشاهده می‌شود، در خارج از ژاپن اطلاعات بسیار اندکی در این زمینه دارند، چونکه بیشتر تحقیقات به زبان ژاپنی منتشر شده است. اگرچه در ژاپن ناکانیسی^۲ (۱۹۸۷)* یک کتاب مقدماتی پایه مطالعات ایرانی به زبان انگلیسی و در پی آن هاسگاوا^۳ (۱۹۹۳) کتاب مشابهی انتشار داد، ولی هیچ کدام از این دو کتاب اطلاعات دقیقتری در مورد محتوای کتابها و مقالات ویژه‌ای که در ژاپن در این باره منتشر شده است به دست نمی‌دهد. بررسی حاضر پی‌آیندی بر کار هاچیوشی^۴ (۱۹۸۷) درباره آثار مربوط به تاریخی در مورد خاورمیانه است که بین سالهای ۱۹۷۳ تا ۱۹۸۳ در ژاپن انجام گرفته است. در این بررسی تلاش شده است تا گرایشهای مطالعه قاجاریه در این کشور در طول یازده سال از آغاز ۱۹۸۴ به طور خلاصه ارائه گردد.

تحقیقات، ۱۹۸۴-۱۹۹۴

کتابشناسی

کتابشناسی جامع ایران عصر قاجار که اوکازاکی^۵ و نه‌اورا^۶ (۱۹۸۵) در ژاپن جمع‌آوری کرده، انتشار داده‌اند برای همه محققان سراسر جهان شناخته شده است. این کتاب مرجع که شامل عنوانهای نوشته شده به زبانهای عربی، روسی و ژاپنی است نظیر ندارد. امیدواریم که چنین کار باارزش و گرانبگری کماکان روزآمد شده و در آینده بیش از پیش بر وسعت انتشار آن افزوده شود. همچنین فهرستی از بزرگترین مجموعه آثار ایرانی وجود دارد که تویونکو^۷ (۱۹۹۱) به چاپ رسانده است. و نیز کتابشناسی دیگری در زمینه مطالعات اسلامی و خاورمیانه در ژاپن از دهه ۱۸۷۰ تاکنون از سوی مرکز مطالعات فرهنگی آسیای شرقی منتشر شده (۱۹۹۲). در فهرست تویو، بیش از ۴۰۰۰ جلد کتاب و نشریات ایرانی ذکر شده است در حالی که در کتابشناسی مطالعات اسلامی و خاورمیانه بیش از ۱۵۰۰۰ جلد عنوان مرتبط آمده است. هر دو اثر به خوبی نشان می‌دهد که مطالعات منطقه در ژاپن چه پیشرفت مستمری داشته است.

اوایل دوره قاجار (تا ۱۸۵۰)

با وجود آنکه این دوره از تاریخ قاجار در طول ده سال گذشته در ساحت جهانی

2. Nakanishi

*. تاریخهای داخل پراکنده که اکثراً بعد از نام اشخاص آمده مربوط به سال یا سالهایی است که مؤلفین تدوین اثر خود را آغاز یا به اتمام رسانده‌اند. م

3. Hasegawa

4. Hachioshi

5. Okazaki

6. Eura

7. Toyo Bunko

چندان پیشرفتی نداشته است، ولی ژاپن از گسترش نسبی برخوردار است. در آغاز کماکی شوئی^۸ (۱۹۸۸-۱۹۸۹) با پرداختن به شورش سالهای ۱۹۷۷-۱۷۶۹ که از سوی حسین قلی خان، برادر جوانتر آقامحمدخان هدایت می شد به تحقیق و کاوش در مورد تشکیل خاندان قاجاریه پرداخت و نشان داد که اساس سیاست در مازندران کمک به وحدت و یگانگی ایران مورد نظر آقامحمدخان بود. کماکی (۱۹۹۰) نیز با بررسی وقایع آن زمان، توجه خاص خود را معطوف فرایند اتحاد آقامحمدخان کرده است و هر جا که امکان داشته به شرح جزئیات جنبش نیروهای تحت کنترل وی پرداخته است. کماکی در تاریخ منظم سیاسی خود درباره خراسان در طول دوران رژیم فتحعلی شاه (۱۹۹۲) درباره چگونگی عملکرد قاجار در تسلط بر مناطق اطراف و یکپارچه ساختن آنها بحث کرده است. زمینه اصلی تحقیق او بررسی چگونگی تشکیل دولت جدید در ایران قرن هیجدهم بوده است.

هاسگواکومی (۱۹۹۲) درباره تأثیری که تشکیل سلسله قاجاریه در جامعه منطقه‌ای ایجاد کرد، اوضاع سیاسی فارس را در طول رژیم فتحعلی شاه مورد مطالعه قرار داده است. وی با معطوف ساختن توجه خود به گروههای غلام اهل مازندران که پس از فرستاده شدن به فارس تحت نظر فرمانداران اعزامی مرکزی در اداره منطقه مشارکت کرده بودند، سعی کرده ارتباطهای بین چنین اقتساری به عنوان قدرتهای شهری محلی و کوچ‌نشینان را روشن سازد. کوندو نوبوکی (۱۹۹۳) تلاش کرد که تاریخ دوره قاجاریه را با توجه به قدرتهای محلی که از قرن هیجدهم توسعه یافته بودند مجدداً بازسازی کند. وی ابتدا خانواده محمدتقی خان را که پس از پایان قرن هیجدهم تا پایان نیمه اول قرن نوزدهم در یزد حکومت می‌کردند مورد بررسی قرار داده و سپس براساس تاریخ محلی «جامعه جعفری» به دلایل به قدرت رسیدن این خانواده، اساس قدرت آنها و ارتباط بین دولت و جامعه محلی در طول آن دوران پرداخته است. خانواده محمدتقی خان دست به ساختمان‌سازی‌های فراوانی زدند و املاک بسیاری را در منطقه وقف کردند. کوندو در سال ۱۹۹۴ با استفاده از تاریخهای موجود محلی و اسناد وقفی و واری دفتراهای کل توانست فعالیت‌های این خانواده را تجزیه و تحلیل نماید. کار فوق، اولین تحقیق مفصلی است که تا به حال در مورد جامعه منطقه‌ای ایران در خلال اوایل قرن نوزدهم صورت گرفته؛ با این همه، با کمبود متون منبع مواجه است.

اواخر دوره قاجار (۱۹۲۵-۱۸۵۱)

سیاست - علاقه خاص مورخان امور سیاسی ژاپن در این دوره تاریخی همیشه

معطوف جنبش‌های ملی‌گرایانه بوده است. ابتدا درباره جنبش تنباکو در سال‌های ۹۲-۱۸۹۱ سوزوکی هیتوشی^۹ (۱۹۸۶) با تجزیه و تحلیل رهبری این جنبش و روزنامه اختر به مطالعه آن پرداخته است. سوزوکی پس از مقایسه مقالات روزنامه که عامل جنبش بود - و مجموعه اسناد دیپلماتیک انگلیس مربوط به این واقعه، کار نیکی کدی را، که کارشناس این زمینه است، به دلیل ایرادها و ترجمه‌های نادرستی که متمایل به نقطه نظرات خود وی بوده مورد نقد و بررسی قرار داده است. سپس سوزوکی با تجزیه و تحلیل مقالات روزنامه اختر که در طول جریان جنبش منتشر می‌شده به بحث درباره ارتباط این روزنامه که دستاورد جامعه ایرانی استابنول بود - با جنبش پرداخته است. وی همچنین عقیده دارد که جایگاه سرمقاله‌های این نشریه که حاکی از وفاداری به شاه، میهن پرستی و نیز نوگرایی بود، در طول این جنبش در اثر فریادهای اعتراض به خودکامگی شاه رفته رفته مضمحل شد و بدین ترتیب نقش رهبری خود در جنبش را از دست داد. در مقابله با رویکرد نیکی کدی که عمدتاً مبتنی بر اسناد و گزارش‌های دیپلماتیک انگلیسی است، سساتونوریکو^{۱۰} در سال ۱۹۹۱، که در جست و جوی چگونگی دخالت «علما» در جنبش تنباکو بود، با استفاده از کتاب «تاریخ بیداری ایرانیان» سراغ تاریخ ایران رفت.

در مورد انقلاب مشروطه ایران (۱۱ - ۱۹۰۵) کارهای چندی نیز در ژاپن منتشر شده است که نخستین آنها نوشته‌ای از کورودا تاکاشی^{۱۱} (۱۹۸۴) است. این اثر اولین بررسی جامعی است از قیام رشت که نقطه پایانی آن سقوط «استبداد صغیر» محمدعلی شاه بود. کورودا با موشکافی دقیق کارهای انجمن و مجاهدین که به قیام منجر شد تصویر روشنی از چگونگی سیر پیشرفت قیام به ما ارائه داده است. وی با استفاده از متون و مقالات منتشر شده در چندین روزنامه آن زمان گیلان به تشریح فعالیت‌های انجمن در ولایت پرداخته و مباحث مربوط به این فعالیت‌ها را خلاصه کرده و نشان داده که حفظ و دفاع از حقوق فردی در سطح زندگی روزانه از نشانه‌های نظام مشروطه در یک جامعه منطقه‌ای است. اینکه مردم در سطح اقشار محلی چگونه انقلاب مشروطه را درک کردند امروزه امری واضح است. یوشیمورا شینتارو^{۱۲} (۱۹۹۴) تلاش کرد تا در پی استقرار رژیم دوم مشروطه با بررسی تحولات در اوضاع داخلی و بین‌المللی، فرآیند سیاسی را روشن سازد. ساکاموتو تسوتومو^{۱۳} (۱۹۹۲) ضمن بحث در باره ضرورت درک همزمانی انقلاب مشروطه در ایران و جنبش ترکان جوان، ارتباط یحیی دولت‌آبادی با ترکان جوان

9. Suzuki Hitoshi

10. Sato Noriko

11. Kuroda Takashi

12. Yoshimura Shintaro

13. Sakamoto Tsutomu

و نیز نتیجه این ارتباط را با استفاده از خاطرات دولت آبادی که در تبعید به استانبول در طول دوران رژیم استبداد صغیر محمد علی شاه نوشته شده بود توضیح داده است. در همین حال هاجیوشی ماکوتو^{۱۴} (۸۷-۱۹۸۶) که به موضوع ارتباط بین انقلاب مشروطه و روسیه علاقه‌مند بوده، به موقعیت و اوضاع واقعی کارگران مهاجر ایرانی در قفقاز، به عنوان نقطه مهم در مطالعه این امر پرداخته است.

با پیروزی انقلاب اسلامی در سال ۱۹۷۹، علاقه محققان ژاپنی به یافتن ارتباطی میان انقلاب اسلامی با انقلاب مشروطه فزونی یافت. کاگایا هیروشی^{۱۵} (۱۹۹۰) یکی از پیشگامان ژاپن در رشته تاریخ نوین و معاصر ایران، با توجه دقیق در مورد شخصیت واعظان، نقش مهمی را که آنها در سازماندهی و بسیج توده‌های مردم در خلال انقلاب مشروطه ایفا نمودند نشان داده است. کاگایا نیز بخشهایی از موعظه‌های واعظ شهیر انقلابی سید جمال‌الدین را ترجمه و تحلیل نموده و نشان داده چگونه آراء و اندیشه‌های دموکراسی در چنان محیطی به میان مردم راه یافته است. هاجیوشی ضمن مروری بر نوشته‌های تحقیقی غربی‌ها، ایرانیها و محققان اتحاد جماهیر شوروی سابق درباره مشارکت علما در انقلاب به نقد آنها پرداخته است. هاجیوشی در نقد خود به این نتیجه می‌رسد که با وجود برداشت‌های مختلف درباره انگیزه‌های مشارکت علما، از تمام پژوهشها چنین برمی‌آید که علما، به عنوان روشنفکران سنتی اسلامی، نتوانسته بودند اصول دولت مشروطه غربی را درک نمایند. بعد می‌گوید موقع آن رسیده که بررسی شود اندیشه‌ها و نظرات «علمای جناح مشروطه» دقیقاً چه بوده است. سپس هاجیوشی (۱۹۹۰) در تحقیق خود توجهش را معطوف به یکی از علمای جناح مشروطه در تبریز به نام آقا ثقة‌الاسلام کرده و رساله لالان او را که از مجموعه نوشته‌های منتشر شده پس از مرگش می‌باشد به ژاپنی ترجمه کرده است. در مورد شخصیت فضل‌ا... نوری که در سال‌های اخیر در ایران محبوبیت خاصی پیدا کرده، شیماموتو تاکامیتسو^{۱۶} (۱۹۸۷) با بررسی حرکت وی در دست کشیدن از انقلاب، تلاش کرد تا این اقدام را به عنوان واکنش طبیعی یک متفکر سنتی در قبال جامعه‌ای مدرن مجدداً ارزیابی نماید؛ واکنشی که نه مفهوم نوگرایانه داشت و نه اسلامی.

یوشینی تاکشی^{۱۷} (۱۹۹۲) با عنایت به فضای تاریخی جنگ جهانی اول، با بررسی یک دوره حوادث ناشی از بروز جنگ در مدت اعلام بیطرفی ایران در قبال اشغال روسیه، مقتضیات طرح انتقال پایتخت به قم را توضیح داده و کنار گذاشتن این طرح را

14. Hachioshi Makoto

15. Kagaya Hiroshi

16. Shimamoto Takamitsu

17. Yoshii Takeshi

نشانه‌ای از به بن بست رسیدن جنبش ملی‌گرایانه آن زمان دانسته است. یوشینی، همچنین به موضوع کمیته دفاع ملی پرداخته است. این کمیته را اعضای آلمانوفیل مجلس که به قم عزیمت کرده بودند تشکیل دادند. وی فعالیت‌های این گروه را به سه دوره تقسیم کرده و به تحلیل ترکیب آن پرداخته است. در این تحقیق و بررسی، خود به این نتیجه رسیده که کمیته دفاع ملی اگرچه به عنوان حلقه زنجیری در جنبش ملی‌گرایانه آغاز به کار کرد ولی به تدریج به عروسکی در خدمت منافع آلمان‌ها مبدل گشت. کورودا تاکاشی (۱۹۸۵) با مطالعه و بررسی منابع جنگل، ارگان جنبش، و با معرفی مقالاتی در مورد کشورهای آلمان، بریتانیای کبیر و روسیه که از دخالت‌ها و دستور دادن‌های دولت‌های بیگانه راه خلاصی می‌جستند، به تحقیق و ارزیابی جنبش جنگلی که در گیلان برپا شد پرداخته است. کورودا سپس (۸۹-۱۹۸۸) تحقیق جامعی از جنبش را که نهایتاً منجر به تشکیل جمهوری گیلان در سال ۱۹۲۰ گردید به انجام رساند. وی ضمن طرح کردن جزئیات فرآیند رشد جنبش، با در نظر گرفتن ارزشهای اسلامی و ملی‌گرایانه که پشتیبان جنبش در طول حرکت بود در مورد نهاد آن به بحث و گفت‌وگو نشسته است. کورودا همچنین توجه خود را به شخصیت بسیار پیچیده انقلابی، حیدرخان عمواوغلو معطوف ساخته و با ترسیم فعالیت‌های وی در خلال انقلاب مشروطه و جنگ جهانی اول به تشریح آراء و اندیشه‌ها و ارتباطات سیاسی وی پرداخته است. ضمناً کورودا یک بررسی هم در مورد خود جمهوری گیلان انجام داده است.

یوشیمورا^{۱۸} (۱۹۸۷) در مورد کودتای ۱۹۲۱ (۱۲۹۹ ه.ق) با تردید به نظریه توطئه بریتانیا نگاه می‌کند و مدعی است، اگرچه سازمانهای انگلیسی در این باره در ایران دست داشتند ولی نباید غافل شد که:

۱. رژیم سید ضیاء که در پی کودتا روی کار آمد، مستقیماً مخالف حکومت داخلی انگلیسی بود.

۲. کودتا خیزشی بود که متضمن حرکت به سوی تمرکز سیاسی گردید تا امکان احیای حاکمیت و استقلال سیاسی از دامن وابستگی انگلیسی را فراهم آورد.

از تحقیق فوق درباره جنبش ملی‌گرایانه می‌توانیم دریابیم که هم‌اکنون محققانی از ژاپن هستند که در تمامی جنبه‌های جنبش تنباکو فعالیت دارند.

جامعه و اقتصاد

تاریخ اجتماعی و اقتصادی نیز مورد علاقه مطالعه کنندگان دوره قاجار قرار گرفته

است. ابتدا در عرصه کشاورزی، اوکازاکی شوکو^{۱۹} (۱۹۸۴) نگرشی نظام‌مند درباره امتیاز سد اهواز در جنوب ایران عرضه داشت و نشان داد که به عنوان نتیجه رشد کشاورزی بازرگانی، توسعه کشت از طریق آبیاری، فرصت سرمایه‌گذاری امید بخشی تلقی می‌شد. اوکازاکی همچنین (۱۹۸۸) در مورد قنات که یک روش آبیاری اصیل ایرانی است نوشته‌های جامعی فراهم آورد. وی سپس در بررسی تفصیلی اسناد مکتوب در دوران صفویه، توجه خود را به آب پخش زاینده رود در اصفهان معطوف داشت. توسعه کشت تجاری خشخاش و ارتباط آن با قحطسالی بزرگ در سال‌های ۷۱-۱۸۷۰ کانون توجه اوکازاکی در یک رشته بررسی‌های وی گردید (۱۹۸۹-۱۹۸۶). بررسی‌های وی نشان می‌دهد که: ۱. در طول دهه ۱۸۶۰، کشت خشخاش هیچ فشاری بر تولید گندم به وجود نیاورد و ۲. اگرچه در خلال قحطسالی بزرگ، مقدار گندم خالص به قدر کافی بود ولی افزایش شدید قیمت آن که ناشی از احتکار بود به رنجش بیشتر مردم دامن زد. وی همچنین در مورد بلوهای نان که در شیراز اتفاق افتاد تحقیق کرده، و در مقدمات این تحقیق به نوسانات قیمت گندم بین سال‌های ۱۸۶۲ و ۱۹۰۲ پرداخته و آنها را با برداشت محصول گندم و وقوع شورشها مرتبط دانسته است (۱۹۹۱).

از طرفی دیگر، با توجه به پرورش کرم ابریشم در گیلان که بزرگترین صنعت صادراتی ایران آن زمان بود، اوکازاکی (۱۹۸۴) با استفاده از گزارش‌های انتشار یافته از سوی کنسولگری بریتانیا، اثرات اپیدمی پیرین^{۲۰} را که در سال ۱۸۶۸ آغاز شد بر کشاورزی به طور عام و پرپرورش کرم ابریشم به طور خاص مورد بحث و بررسی قرار داد. ساکاموتو تسوتومو (۱۹۹۳) درباره اقدام‌هایی که به منظور از بین بردن اپیدمی پیرین انجام گرفته بود مطالعه کرد، سپس به تشریح اولین محموله وارداتی تخم کرم ابریشم از امپراتوری عثمانی، گذار از مرحله صادرات ابریشم خام به صادرات پيله و تغییر و تبدیل الزامی در متولیان تجارت خارجی از بازرگانان تبریزی به تجار ارمنی و یونانی الاصل پرداخت. سپس ساکاموتو (۱۹۹۳، ۱۹۹۱) به موضوع قالی‌بافی که پس از سقوط تجارت ابریشم، صنعت صادراتی عمده در تبریز شده بود پرداخت. وی با بررسی فرآیند واقعی مربوط به این امر، از مرحله تولید تا صدور سعی کرد اهمیت استانبول را به مثابه انبار نگهداری کالا برای صنایع نشان دهد. ساکاموتو (۱۹۸۹) همچنین توجه خود را به تنباکو، که به عنوان کالای مرتبط کننده ایران و ترکیه بود معطوف داشت.

19. Okazaki Shoko

۲۰. نوعی بیماری عفونی کرم ابریشم که علامت آن دانه‌های فلنی سیاه‌رنگ می‌باشد و به وسیله تک‌باخته‌ای موسوم Nosema bombycis پدید می‌آید. م

میزوتاماساشی^{۲۱} مورخی است که زمینه مطالعات و تحقیقات وی امور مالی دوران قاجار است. میزوتا ابتدا (۱۹۸۷) یک رشته اطلاعات اساسی از موضوعات مرجع در باره بانک شاهنشاهی ایران ارائه داد و مواردی چون ترکیب اعضای هیئت مدیره بانک و اداره‌های شعب آن را فهرست کرد. سپس با استفاده از گزارش‌های کنسولگری بریتانیا، عملکرد واقعی اقتصاد تجارت خارجی تبریز را روشن ساخت (۱۹۹۳). وی همچنین بر مقاطعه‌کار، حاجی محمد حسن امین الضرب و برادران رالی^{۲۲} که سخت درگیر جریان دادوستد طلا بودند مطالعاتی انجام داد (۱۹۹۳). در این مقاله تحقیقی کوشیده شده است تا ایران به لحاظ جریان بین‌المللی ارز و سرمایه در بافت اقتصاد جهانی قرار داده شود. گوتو آکیرا^{۲۳} (۱۹۸۸) و ایوانی هایداکو^{۲۴} (۱۹۹۱) هر دو با استفاده از کتاب تاریخ اقتصادی ایران، ۱۸۰۰-۱۹۱۴ اثر چارلز عیسوی و دیگر منابع تلاش کردند تحولات تجارت خارجی و ساختار صنعت ایران را در قرن نوزدهم تشریح نمایند.

طرح موسوم به «شهرنشینی در اسلام» که بین سال‌های ۱۹۸۹ و ۱۹۹۱ به اجرا در آمد، به رغم این واقعیت که در مورد اوضاع شهرها در دوران قاجار به چندین مورد توجه نبود هنوز همچنان در اذهان اکثر ژاپنی‌های متخصص در امور خاورمیانه مطرح است. یکی از موارد استثنائی در این زمینه کاری است که کوماکی شوهیئی (۱۹۹۱) در مورد محله‌های شیراز انجام داد. این کار با استفاده از متون تاریخی منطقه‌ای و سفرنامه‌های ایرانی در قالب یک گزارش تهیه شده است. به علاوه، راجع به محله‌های تبریز، هاجیوشی ماکوتو (۱۹۹۳) تحقیق جامعی در مورد حمام، مقیاس آن، شکل و کار آن انجام داد. البته پیشتر از این طرح، چندین کار تحقیقی در زمینه شهرنشینی دوره قاجار به متشکر شده بود. یک نمونه آن، مقاله ساکاموتو (۱۹۸۴) شامل مبحثی درباره روش شناسی برآورد آماری مربوط به جمعیت تهران در سال ۱۸۶۸ و تجزیه و تحلیل اطلاعات مطابق با سن، جنس و محل تولد است. اطلاعات مربوط به جمعیت سال‌های ۱۸۵۲ و ۱۹۰۰ قبلاً منتشر شده است (تهران ۱۹۹۰) و ما چشم به راه مقالات دیگر وی در این زمینه هستیم. ضمناً میزوتا بر اساس تاریخ محلی تبریز، تجزیه و تحلیلی از وظایف برخی مقامات اداره کننده شهر از قبیل بیگلربیگی و کلانتر پرداخته است. شیماموتو (۱۹۸۸) براساس گزارشهایی موسوم به «کتابچه» موقعیت و اوضاع اجتماعی و اقتصادی شهر مذهبی قم را بررسی کرده و نشان داده است که قم بیش از یک شهر صرفاً زیارتگاهی برای زائران توسعه پیدا کرده بود. همچنین در مقاله دیگری از شیماموتو به نقدی در مورد نظر حامد الگار مبنی بر اینکه شهر قم گرفتار خصومت و

21. Mizuta Masashi

22. Ralli Brothers

23. Goto Akira

24. Iwai Hideko

دشمنی بین شاه و علما بوده است بر می‌خوریم حال آنکه پشتیبانی و حمایت‌های فراوان قاجاریه باعث توسعه این شهر گردیده بود.

ساکاموتو علاقه وافری به شبکه‌های شهری که بر اثر راههای تجارت خارجی و زیارتی به وجود آمده‌اند نشان داده است. وی با استفاده از سه سفرنامه ایرانی به تشریح راههای حمل و نقل از طریق قفقاز در دهه‌های ۱۸۷۰ و ۸۰ آنگونه که ایرانیان آن زمان دیده‌اند، پرداخته است (۱۹۸۶). وی همچنین فهرست کتاب شناسی نودوهشت عنوان عمده‌تأ شیعی مربوط به سفر به مکه و زیارت امامزاده‌ها (۱۹۸۶) را منتشر ساخت، و برای شرح جوامع ایرانی ساکن شهرهای مسیر خود از شرح خاطرات سفر مکه میرزا محمد حسن فراهانی و برداشته‌های خود او از آن روزگار، سود جست (۱۹۲۲).

در زمینه دین و جامعه، اوکازاکی شوکو (۱۹۸۸) با استفاده از اسناد دیپلماتیک انگلیس به بررسی و ترسیم شخصیت روحانی برجسته و صاحب قدرت اصفهان، آقا نجفی پرداخت و متوجه شد که وی نه تنها در جنبش تنباکو یک رهبر بوده بلکه بنیان‌گذار شرکت تنباکو و ملاک بسیار متنفدی نیز بوده است. شیماموتو تاکامیتسو نیز در این زمینه تحقیقاتی کرده است. وی ابتدا موارد بست نشینی در زیارتگاهها را که در گاهشمارهای تاریخی و امثال آن یافته بود جمع آوری و تجزیه و تحلیل نمود و بر این نکته اساسی تاکید ورزید که بست نشینی هم احترام به خود مقدسات است و هم به خاطر مقبولیت اجتماعی آنها انجام می‌گیرد (۱۹۸۵). وی همچنین در مورد نهاد وقف مطلبی نوشته و در آن به بررسی دیدگاههای شرعی در توضیح المسائل پرداخته است. وی سپس کوشیده است تا جایگاه واقعی وقف را از طریق «کتابچه» گزارش‌های ارزیابی توضیح دهد. این مقاله بسیار باارزشی است چون در سراسر جهان در مورد وقف در ایران قرن نوزدهم تحقیقات اندکی انجام گرفته، با این حال وقتی بخواهیم بدون توجه به اسناد وقفی و مقررات شرعی و قانونی آنها به بیان واقعیت بپردازیم، دچار مشکل می‌شویم (۱۹۹۲). او همچنین در مورد اخلاق اسلامی تجاری مقاله‌ای نوشته است که در آن ابتدا بخش‌های مربوط به این موضوع در توضیح المسائل را مورد تجزیه و تحلیل قرار داده و سپس به بررسی خاطرات پسر امین الضرب پرداخته است. شیماموتو (۱۹۹۲) نیز به مراسم عزاداری امام حسین، تعزیه، علاقه‌مند بوده و در مقاله خود به معرفی مراسم معمول تعزیه که در تکیه دولت برگزار می‌شده و نیز موارد استثنایی مرتبط با انقلاب مشروطه پرداخته و توان عظیم مذهبی حاصل از این مراسم را نشان داده است.

تاریخ اندیشه نو

تحقیقات انجام شده در ژاپن در باره روشنفکری دوره قاجاریه چندان زیاد نیست. با

این حال چند اثر قابل ملاحظه در این دوره به چشم می‌خورد، از جمله می‌توان به نوشته فوجی‌ئی موریو^{۲۵} (۱۹۸۴) در مورد زندگی آخوندزاده (۷۸ - ۱۸۱۲) متفکر فعال قفقاز روسیه اشاره کرد. وی بر این باور است که نوشته‌های آخوندزاده به دلیل تأثیر فراوانی که بر شخصیت‌های فعال ادبی انقلاب مشروطه داشت باید در تاریخ ادبیات ایران قرار می‌گرفت. فوجی‌ئی با تجزیه و بررسی مکتوبات کمال الدوله آخوندزاده (۱۹۸۶) به این نتیجه رسیده است که در رد دیدگاه متعارف ایرانی مبنی بر اینکه آخوندزاده ملحد و مدافع سیاست فرهنگی روسیه بود، (۱) وی باید واقعاً در سنت عرفان جای بگیرد و (۲) وی به عنوان یک ملی‌گرای واقعی ایرانی با لقب «شاهنامه» از او یاد شود.

هاچیوشی ماکوئو در این زمینه کوشیده است تا یک پیوند فکری بین ایران و فرانسه ایجاد نماید. هاچیوشی (۱۹۹۲) به بررسی نظرات عبداللطیف شوشتری و میرزا ابوطالب خان در باره انقلاب فرانسه پرداخته و معتقد است که تاروی کارآمدن مستشار الدوله، متفکران ایران، انقلاب فرانسه را صرفاً «یک خشونت توده‌ای» و «شاه‌کشی» تعبیر می‌کردند. هاچیوشی نیز (۱۹۹۱) ترجمه ژاپنی سیاحت نامه ابراهیم بیگ را که تأثیر فراوانی بر انقلاب مشروطه داشته آغاز کرده است. این ترجمه به لحاظ تفاسیر حاشیه‌ای بسیار غنی است و بی شک منبع بسیار با ارزشی در مطالعات تاریخ اجتماعی به شمار خواهد آمد. کار ترجمه‌ای دیگری که سنگ بنای آن را فوجی موتویوکو^{۲۶} (۱۹۹۲) بنا نهاد، ترجمه خاطرات تاج السلطنه، دختر ناصرالدین شاه است.

روابط ایران و ژاپن

روابط دیپلماتیک بین ژاپن و ایران رسماً در سال ۱۸۸۰ (۱۲۵۹ ه.ش) با اعزام هیئتی ژاپنی به دربار ناصرالدین شاه آغاز شد. یادداشت‌های سفر این هیئت را سرپرست آن، یوشیدا ماساهارو^{۲۷} ضبط کرد که جدیداً در سال ۱۹۹۱ منتشر شده است. به علاوه مطالب بسیار دیگری نیز در ژاپن درباره هیئت یوشیدا نوشته شده است. در ابتدا، ناکااوکا سان‌ایکی^{۲۸} (۱۹۸۵) نه تنها به معرفی سفرنامه و یادداشت‌های روزانه یوشیدا که توسط فوروکاوا نوبایوشی^{۲۹}، یکی از اعضای هیئت ثبت و ضبط شده بود، پرداخته بلکه برای اولین بار اسناد مربوط را که در آرشیو نایکاکو بونکو^{۳۰} نگهداری می‌شده عرضه داشته که زیر چاپ است. اوکازاکی شوکو (۱۹۸۵) برای توصیف و تشریح اوضاع در ایران و چگونگی ارزیابی ژاپنی‌ها در مورد این اسناد از این متون منبع بهره گرفته است.

25. Fujii Morio

26. Fujimoto Yuko

27. Yoshida Masaharu

28. Nakaoka San'eki

29. Furukawa Nobuyoshi

30. Naikaku Bunko

یاماناکا یوریکو^{۳۱} (۱۹۹۲) یادداشت‌های سفر یوشیدا و فوروکاوا را در ردیف ادبیات سفرنامه‌ای دوران منی جی قرار داده و بر این مدعا است که اهمیت این سفرنامه‌ها با اهمیت تجارب اروپایی‌ها در باره سفرنامه‌های ژاپنی آن دوره تفاوت دارد. اینونی ایچی^{۳۲} علاوه بر سفرنامه هیئت یوشیدا به معرفی دیگر سفرنامه‌های ژاپنی پرداخته است (۱۹۸۴): یادداشت‌های روزانه سفر به ایران فوکوشیما یاسوماسا^{۳۳} (۱۸۹۶)، ئه‌ناگا تویوکیچی^{۳۴} (۱۸۹۹) و اینونی ماساجی^{۳۵} (۱۹۰۲) همچنین است سفرنامه مهدی قلی‌هدایت در طول اقامتش به همراه امین السلطان در ژاپن از سال ۱۹۰۳ تا ۱۹۰۴. با توجه به پیشرفتی که اخیراً در سازماندهی اسناد دیپلماتیک ایران صورت گرفته، امیدواریم متون منبع مربوط به ارتباط ایران با ژاپن غنی‌تر گردد.

نتیجه

امیدوارم گزارش فوق توانسته باشد این نگرش را به خواننده بدهد که مطالعات قاجاریه در ژاپن با چه سرعتی در طی یازده سال گذشته پیشرفت کرده است. در مورد سوابق تاریخ نگاری نیز، محققان ژاپنی منابع چاپی ایران و اسناد دیپلماتیک اروپایی را تلفیق نموده که نتیجه آن در متون تحقیقی که تأمین کننده استانداردهای بین‌المللی است منعکس می‌باشد. علاوه بر این موفقیت، به منظور جمع‌آوری آثار منتشر شده فارسی تلاش زیادی صورت گرفت و در همین راستا روابط نسبتاً دوستانه‌ای که بین ایران و ژاپن حفظ شده بود پس از انقلاب اسلامی کماکان ادامه یافت. در انتخاب آینده موضوعات تحقیقاتی، محققانی که در گذشته، ضمن دوری جستن از اموری چون شرح توسعه و گسترش حوزه اندیشه، تمایل به تاریخ سیاسی جنبش‌های ملی‌گرا داشته‌اند، در ادامه نگرش به موضوع به لحاظ دارا بودن مفاهیم ساده‌ای چون ملی‌گرایی و نوسازی، از این پس ناچار خواهند بود که پیچیدگی ناشی از پیروزی انقلاب اسلامی را مدنظر داشته باشند و در نگرش و مباحث تحقیقاتی خود فصل جدیدی از تنوع را آغاز نمایند.

در مورد حضور ژاپن در عرصه تحقیقات، در مقایسه با حجم روبه رشد انتشارات که به زبان انگلیسی در جامعه بین‌المللی منتشر می‌شود، جامعه ژاپن کماکان سهم بسیار اندکی از کل تحقیقات به عمل آمده را دارا است. به علاوه تقریباً تمام تحقیقاتی که در نشریات ژاپنی منتشر می‌شود تنها با بخش بسیار کوچکی از تحقیقاتی که در نشریات ادواری کشورهای غربی منتشر می‌شود برابری می‌کند.

31. Yamanaka Yuriko

32. Inoue Eiji

33. Fukushima Yasumasa

34. Inaga Toyokichi

35. Inoue Masaji

در ادامه اضافه می‌کنم، جامعه تحقیقاتی ایران به لحاظ روابط بین الملل، با آنچه که در اروپا و آمریکا در جریان است، تماس اندکی دارد و با توجه به همین امر به ناچار تهیه و ارائه گزارش‌های تحقیقاتی به زبان فارسی است. خصوصاً اخیراً در ایران تمایل و تلاش جدی برای نظام‌مند کردن اسناد مربوط به دوره معاصر به شکل یک پایگاه داده‌های عظیم آغاز گردیده است. رفته‌رفته، تاریخ قاجاریه نیز به مطالعه براساس اسناد و مدارک آرشیوی نیاز دارد. تحقیق در این امر مستلزم دسترسی به اسناد فارسی و ارتباط مستقیم با محققان ایرانی است. جای امیدواری است که دو دولت ایران و ژاپن ضرورت چنین تبادل تحقیقاتی را درک کنند و با همکاری یکدیگر در ایجاد محیطی که بتواند چنین تلاش‌های مشترکی را شکوفا سازد بکوشند.

کوندونوبوآکی

ترجمه محمد عوادزاده

گزارشی از

«میزگرد ایران و گرجستان، تأثیرات متقابل تاریخی و فرهنگی»

روزهای ۱۶ و ۱۷ شهریور ماه، دفتر مطالعات سیاسی و بین‌المللی وزارت خارجه شاهد برگزاری نشستی با عنوان «میزگرد ایران و گرجستان، تأثیرات متقابل تاریخی و فرهنگی» بود. در دو روز جلسات صبح و بعدازظهر این میزگرد سخنرانان حاصل مطالعات خود را درباره موضوعهای از پیش تعیین شده ارائه نمودند.

در صبح روز اول که با خوشامدگویی مسئولان نشست آغاز شد، غلامعلی خوشرو، معاون آموزشی و پژوهشی وزارت امور خارجه، و سفیران ایران و گرجستان دیدگاههای خود را در باره اهمیت، ضرورت و اهداف این نشست و جلسات مشابه آن بیان نمودند و زحمات برگزار کنندگان را ستودند.

در بخش دوم، ابتدا دکتر احسان اشراقی درباره «گرجیان در نظام صفوی» سخنرانی کرد و با اشاره به زمینه‌های دیرپای روابط ایران و گرجستان سوابق این موضوع از گذشته‌های دور ایران پیش از اسلام را مورد بررسی قرارداد و در خصوص حضور گرجیان در دربار صفوی به تفصیل سخن گفت.

دیگر سخنران این بخش پروفیسور زازا آلکسیدزه که «نسخ خطی و اسناد تاریخی